

Nigar Ramazanova
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
Təsviri incəsənət tarixi və nəzəriyyəsi
fakultəsinin magistrı

UOT72,03(09)

BAKININ KAPİTALİZM DÖVRÜNÜN MEMARLARI

Açar sözləri: Bakı memarlığı, irs, kapitalizm dövrü, əcnəbi, üslub, müasir , Daim əlverişli strateji mövqedə yerləşən Azərbaycan adlanan coğrafi məkan qədim yaşayış məskənlərindən olub tarix boyu müxtəlif dövlətlərin ərazisinə sahiblik etmişdir. Qədim dövrlərdən günümüze qədər bu coğrafi məkanda hökmranlıq edən dövlətlərin zəngin maddi və mədəniyyət irsi özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri ilə həmin dövrün həm siyasi ,həm də iqtisadi palitrasını xarakterizə edə bilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki,bu palitranın daha geniş işıqlandırılmasında və zaman məkan çərçivəsində daim inkişafda olan mədəniyyətləri təbliğ etmək üçün müraciət etdiyi sahələrin başında məhz memarlıq, inşaat sahəsi dayanır. İstər qədim Albaniya və Atropatena, istər orta əsrlərdə mövcud olmuş Şirvanşahlar və Səfəvilər dövlətinin səltənətini araşdırdıqda dövrün yaddaşını özündə əks etdirən memarlıq nümunələrinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunun fərqi vararlıq.Nümunə kimi orta əsr Bakısının-İçəri şəhərin şəhərsalma strukturuna və memarlığına nəzər salsaq həmin dövrdə həyatın bütün sahələrində Şirvanşahlar dövlətinin izlərini görmək olar.Naxçıvanda Qarabağlar türbəsi,Möminə xatun türbəsi- Atabəylər dövlətinin,Şirvanşahlar saray kompleksi- Şirvanşahlar dövlətinin səltənətinin qüdrətini bu günə kimi daşımışdır. Qeyd etmək vacib olardı ki, ictimai formasiyalar dəyişdikcə baş verən proses memarlıqda da öz təzahürünü göstərir.Belə ki,həm müsbət, həm də mənfi mənada Azərbaycan milli memarlıq ənənələrini deformasiyaya uğrada bilir.Bakının kapitalizm dövründə Qərbdən əsən müasirlik küləkləri onun,ümumiyyətlə, Azərbaycan memarlığına öz müsbət və mənfi təsirlərini göstərmişdir. Bakı şəhərində inşa edilən yeni memarlıq tikililəri –inzibati,mülki və yaşayış binaları bəzi hallarda sadəcə istehlakçı tələbatını ödəməyə hesablanmış, kor təbii şəkildə inkişaf etmiş və çoxalmışdır. İqtisadi inkişafdan qaynaqlanan insan axını şəhərdə formalaşmış həyat tərzini alt üst etməklə bərabər onun tarixi ərazilərini qorumaqla yanaşı bəzi müasir tikinti layihələri ilə ölkənin memarlıq irsinə yeni incilər qazandırdı.Əlbəttə Azərbaycan memarlıq irsini zənginləşdirən əsrarəngiz memarlıq incilərinin yaranmasında memarların rolunu xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır.

Bu gün müasir Bakımızın şəhərsalma strukturunun və həcmi fəza memarlığının formalaşmasında Azərbaycan memarları ilə yanaşı əcnəbi memarların da rolu danılmazdır. Əcnəbi memarların Bakıya axını hər bir dövrdə özünəməxsus şəkildə baş versə də, ortaq bir səbəb həmişə eyni olmuşdur. Bakının qədim dövrlərdən neft istehlak mərkəzi olduğundan ölkənin siyasi-iqtisadi vəziyyəti daim inkişafda olmuş, bu inkişafdən asılı olaraq baş verən inteqrasiya prosesi daha da sürətləndirmişdir, memarlıq irsimizə yeni nəfəs vermişdir.

Şəkil 1: Bakı şəhəri icra hakimiyyətinin binası 1900 – 1904

Bakının kapitalizm dövr memarlığının formalaşmasında azərbaycanlı memarlar Qasım bəy Hacıbababəyov, Zivər bəy Əhmədbəyov, Mirzə Qafar İsmayılov kimi memarlarla yanaşı İ.V.Qoslavski, İ.Ploşko, N.A.fon der Nonne, E.Y.Skibinski, K.B.Skureviç, İ.Edel, A. Eyxler, P. Ştern, A. S. Kandinov, A. Koşinskiy, F. Lemkul kimi əcnəbi memarların çox böyük rolu olmuşdur. Neft maqnatları H. Z. Tağıyev, Murtuza Muxtarov, Şəmsi Əsədullayev, Musa Nağıyev, İsa bəy Hacınski, Teymur bəy Aşurbəyov kimi millionerlərin əcnəbi memarları Bakıya dəvət etməklə şəhərin memarlıq palitrasının yaranması üçün əlverişli şəraitin yaranmasına zəmin yaratmışlar. Nəticə olaraq memarlarla sifarişçilərin birlikdə təşəbbüsü ilə Bakının ayrı-ayrı tarixi məhəllələrində 850-dən çox memarlıq nümunələri şəhərin şəhərsalma strukturuna və həcm məkan mühitinə xüsusi zövqlə daxil olmuşdur. Həmin memarlıq nümunələri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

Şəhərsalma strukturunda mərkəzi küçələr şəbəkəsi yaranmağa başladı. Zaman keçdikcə həmin küçələr magistral yollar yükünü daşıyaraq orta əsr Bakısının arterial damarlarına çevrildilər. Qala divarlarının dairəsi boyunca şimala doğru istiqamətlənmiş İstiqlaliyyət küçəsi (keçmiş Nikolayevskaya), sahil boyu uzanmış Nobel prospekti (əvvəllər Fəhlə prospekti), Neftçilər prospekti (keçmiş Petrovskaya naberejnaya), Nizami küçəsi (keçmiş Torqovaya) və s. kimi prospekt və küçələri nümunə kimi göstərmək olar.

İstiqlaliyyət küçəsindəki memarlıq tikililərinin əksəriyyətini Mirzə Qafar İsmayılov, İ. V. Qoslavski, İ. Ploşko tərəfindən inşa edilmişdir. Tarixi Bakının əsas hissəsi olan bu məkan bu günədək öz statusunu qoruyub saxlamışdır. Klassik üslubda tikilmiş yaşayış evi (memar Q. İsmayılov), barokko üslubunda 1900-1904-cü illərdə İ. Qoslavski tərəfindən inşa edilmiş Bakı şəhər Duması və İdarəsinin binası (Bakı şəhər İcra Hakimiyyətinin binası), 1898-1901-ci illərdə İ. Qoslavski tərəfindən milli-romantik üslubda tikilmiş qadın müsəlman məktəbinin binası, memar İ. Ploşko tərəfindən fransız qotik üslubda milyonçu Murtuza Muxtarova məxsus olan saray bu küçənin əsas memarlıq mühitinin əsas yaradıcılarındanıdır.

İosif Vikentyeviç Qoslavski(1865-1904) kapitalizm neft Bakısının əsas aparıcı memarlarından olmuşdur. Memara el arasında “Qafqazlı Rastrelli” də deyirdilər. Onun əsas tikililəri yuxarıda qeyd etdiyim kimi Bakı şəhər Duması və İdarəsinin binası, qadın müsəlman məktəbinin binası, H. Z. Tağıyevin sarayı, H. Z. Tağıyevin Mərdəkandakı bağ evi, H. Z. Tağıyevin Qafqazda məşhur toxuculuq fabrikinə nümunə kimi gösərmək olar. H. Z. Tağıyevin sarayının əsasının 1893 –cü ildə qoyulduğu məlumdur. Memar rəasional konstruktiv üslublardan məharətlə istifadə edərək sarayın yerləşdiyi bütöv bir məhəllənin perimetri boyunca ikicərgəli otaqlar böyük ustalıqla yerləşdirə

bilmişdir. Layihədə əsas yeri Sərq və Avropa zallarına istiqamətlənmiş pilləkən qəfəsəsi tutaraq tikilinin interyer həllinə möhtəşəm bir görünüş verir. Memarlıq kompozisiya həlli ciddi klassik üslub əsasında formalaşmış yeni üsul və motivlərlə zəngin olan fasad həllinə malikdir.

Avropa klassikasında tərbiyə almış memar saray üzərində on ilə qədər çalışmışdır.

Şəkil 2: Səadət Sarayı: 1911—1912

Bakının memarlıq tarixində İ. V. Qoslavskiydən sonra önəmli memarlardan biri də İosif Kasperoviç Ploşko (1866-1931) olmuşdur. Memarın onlarla layihəsi müasir dövrümüzədək istifadəsini qoruya bilmişdir. Onun ən məşhur tikililəri milyonçu Musa Nağıyevin sifarişi ilə inşa olunmuş “İsmailiyyə” binası (1908-1913-cü illər), Murtuza Muxtarovun sarayı (1912-ci il) (indiki Səadət sarayı), Musa Nağıyevin sifarişi ilə tikilmiş “Yeni Avropa” mehmanxanası (1910-1913-cü illər), “Fenomen” kino-teatrı (1908-1910-cu illər), M. Nağıyevin üçmərtəbəli yaşayış evi (1909-1910-cu illər), M. Muxtarovun üçmərtəbəli yaşayış evi (1910-cu il) və s. Memar mühəndis İ. Ploşko ictimai mülki və dini tikililəri nəzərə almasaq 12-dən çox yaşayış binasını inşa etmişdir. İ. Ploşko yaradıcılığında da klassik üslub üstünlük təşkil etmişdir.

1911-ci illər kapitalizm dövrünün memarlığının gözəl nümunələrindən olan Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının binası Bakı milyonçuları Mailov qardaşlarının təşəbbüsü ilə xarici memarın layihəsi əsasında inşa edilmişdir. Binanın memarlıq həlli modern üslubunda olub, ümumi kompozisiyası və həcmli tikilməsi onun məzmununu ifadə edir. Modern üslubunda olsa da binanın fasad həllində klassik üslubun da izləri görsənir. Modern və ona məxsus üslublaşdırma tikilinin interyer həllini xarakterizə edir. Foyenin interyeri və zəngin yapmalı tamaşa zalı həm ümumi kompozisiya, həm də detalların işləmə xarakterləri ilə güclü təəssürat yaradır.

Kazimir Brunonoviç Skureviçin şəhərimizin memarlığında qatqısı İ. V. Qoslavskinin təşəbbüsü ilə olmuşdur. Belə ki, Qoslavskinin dəvəti ilə 1894-cü ildə Bakıya gələrək onun memarlığının inkişafında əhəmiyyətli rolu olmuşdur.

Şəkil 3: Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı 1910—1911

Qeyd etmək lazımdır ki, şəhərimizin memarlıq mühitinin müasir memarlığın tələblərinə uyğun inkişafında bu gün də əcnəbi memarların çox böyük rolu var. Zaha Hadidin layihəsi ilə inşa olunmuş Heydər Əliyev Mərkəzi müasir Azərbaycan memarlığının ən gözəl incilərindəndir. (Şəkl. 4) [2]

Şəkil 4: Bakı şəhər Prokurorluğunun Tarix Muzeyinin binası, 1899

Ədəbiyyat:

1. Fətullayev-Fiqarov Ş.-Bakının memarlıq ensklopediyası. 2013-cü il
2. Fətullayev-Fiqarov Ş., Tangüdur S.-Bakının memarlıq mədəniyyəti
3. Barxin M.Q. –İnsan və memarlıq. 1979-cu il

Nigar Ramazanova

BAKU ARCHITECTS DURING CAPITALISM

Keywords: Baku architecture, heritage, the period of capitalism, foreign, style, modern

The geographic area named Azerbaijan, that has been constantly staying in a favorable strategic position, enriched its cultural heritage with various examples of architecture throughout history. It should be noted that in wide enrichment of this palette, within the framework of space and time, at the heart of this tangible cultural heritage, which is in constant development, there is the field of archi-

ecture and construction. In the period of Baku capitalism, Western traditions had both positive and negative impacts on the architecture of Azerbaijan as a whole.

In shaping the architecture of Baku in the era of capitalism, along with Azerbaijani architects such as Gasim Bey Hajibabeyov, Zivar Bey Akhmedbekov, Mirza Gafar Ismailov, foreign architects as I. V Goslawski, I. Ploshko, N. A. von der Nonne, E. Y Skibinski, K. B. Skurevich, I. Yadel, A. Eichler, P. Stern, A. S. Kandinov, A. Koshinsky, F. V. Lemkul and others have also played their important part. As a result, on the initiative of architects and customers, more than 850 architectural samples were included in the urban planning and spatial environment in different historical stages of Baku

Nigar Ramazanova

АРХИТЕКТОРЫ БАКУ В ПЕРИОД КАПИТАЛИЗМА

Ключевые слова: Бакинская архитектура, наследие, период капитализма, зарубежный, стиль, современный

Находящееся в выгодном стратегическом положении Азербайджан на протяжении истории обогатило свое культурное наследие различными образцами архитектуры. В период Бакинского капитализма западные традиции оказали как положительное, так и отрицательное воздействие на архитектуру Азербайджана в целом.

В формировании архитектуры Баку эпохи капитализма, наряду с азербайджанскими архитекторами, такими как Гасым бей Гаджибабеков, Зивар бей Ахмедбеков, Мирза Гафар Исмаилов, также важную роль сыграли зарубежные архитекторы И. В Гославски, И. Плошко, Н. А. фон дер Нонне, Е. Й Скибински, К. Б. Скуревич, И. Йедел, А. Эйхлер, П. Штерн, А. С. Кандинов, А. Кошинский, Ф. В. Лемкуль и др. В итоге, по инициативе архитекторов и заказчиков, на отдельных исторических этапах Баку более 850 архитектурных образцов были включены в городскую планировку и пространственную среду.